Percepció i comprensió del paisatge

T.F.G.

Universitat de les Illes Balears

Alumne: **Ismael Llofriu Jaume**

Tutor: **Jaume Binimelis Sebastián**

Curs: **2014 / 2015**

Índex

1. Introducció……3-4

2. El concepte paisatge dins l'educació Primària……..4-10

3. El concepte paisatge al Currículum de les Illes Balears……10-19

4. La percepció del paisatge entre els alumnes de Primària……19-39

5. Referències……40

6. Annexos.

1. Introducció

El present treball està estructurat en tres parts diferenciades.

En primer lloc, es realitza un anàlisi breu sobre idees relacionades amb el tractament del paisatge a l'educació, extretes de diferents investigadors en aquesta matèria, per tenir una idea general sobre què és el concepte paisatge en les seves principals vessants i com es tracta aquest concepte a les escoles i en el món educatiu en general. Els autors seleccionats, analitzen críticament el tractament d'aquest concepte i a la vegada reflexionen sobre com hauria de ser la forma adient de tractar-lo a les escoles. Quin paper juga el paisatge dins l'educació i quin hauria de ser el paper adequat dins les escoles.

A partir d'aquestes idees, relacions i premisses que ens donen aquets autors sobre el tema que tractem, a la segona part del treball s'ha realitzat una revisió crítica del currículum LOE i LOMCE i els llibres de text, en relació amb el paisatge. L'objectiu d'aquesta revisió és saber si el paisatge té rellevància en el currículum i si va en concordança amb el que reflexionen i recomanen els experts que han estudiat el el paisatge i el tractament que es fa d'aquest concepte a l'educació.

Per a la realització d'aquesta primera part del treball m'he basat en una recerca per diferents fonts d'Internet, consultant revistes especialitzades en geografia i educació. Posteriorment, tota aquesta informació m'ha servit per a realitzar la comparació amb els diferents currículums i llibres de text.

Una vegada analitzada de forma general la situació del concepte dins el món educatiu, la tercera part d'aquest treball es basa principalment en un estudi previ fet per Ana Francisca de Azevedo (*Departament d'arquitectura i geografia, Universitat de Minho, Portugal*), realitzat entre alumnes portuguesos compresos entre els 9 i 10 anys a Rio Ave, una zona rural industrialitzada del nord-oest de Portugal.

L'estudi analitza les interpretacions de llocs geogràfics per part dels alumnes i la seva concepció del que significa el paisatge.

La metodologia que utilitza Azevedo per a la realització d'aquest estudi es basa en la realització de qüestionaris per part dels alumnes. Aquets han d'explicar què veuen a diferents imatges on apareixen paisatges, un urbà i l'altre rural. D'aquestes fotografies han de dir si cada una d'elles representa un paisatge o no, i que raonin la seva resposta.

Els resultats que extreu l'investigadora portuguesa són que el nombre de nins i nines que afirma que les dues imatges són paisatges, és pràcticament el mateix que el nombre de nins i nines que diu que només es pot considerar paisatge la que correspon al paisatge rural en termes generals.

La conclusió més significativa que extreu Azevedo a partir d'aquestes proves realitzades amb alumnes de segon cicle és que gran part d'aquets associa el concepte paisatge a la natura, la vegetació o a una vista bucòlica del món i, per tant, rebutja l'idea de considerar el paisatge urbà com a tal. En següents punts analitzaré de forma més concreta els seus resultats.

La meva intenció en aquest treball era comprovar aquest estudi realitzat a Portugal, seguint el mateix plantejament que fa Azevedo, però aplicat a escoles de Mallorca en aquest cas. Les escoles on s'ha realitzat la mostra són, concretament, el CEIP Escola Nova de Porreres i el CEIP Cas Capiscol de Palma.

La metodologia que he seguit per a la realització d'aquest treball ha estat la realització de qüestionaris tal com fa Azevedo, entre els nins i nines dels centres que anomenava abans, per tal de fer un estudi comparatiu. L'idea de passar el qüestionari a una escola dins un entorn propi d'un poble, més rural, i una situada en plena ciutat, em va resultar interessant per tal de fer una comparació sobre la interpretació del concepte paisatge que tenen en aquets llocs, tan diferents un de l'altre.

2. El concepte paisatge dins l'Educació Primària

2.1. El paisatge com a concepte:

El concepte paisatge és definit segons l'Enciclopèdia Catalana com:

1. *Vista d'un indret natural.*

2 .*GEOG Porció d'espai caracteritzada per un tipus de combinació dinàmica d'elements geogràfics diferenciats.*

Aquestes definicions ens donen l'idea de paisatge entesa com només la visió panoràmica d'un lloc o el seu aspecte físic. A més, és sorprenent que a la seva primera accepció parla només d'indrets naturals, deixant de banda el paisatge urbà. Però, en realitat, ens dona més informació el paisatge? És important treballar el paisatge a l'Educació Primària amb més profunditat i no només pensar que els paisatges serveixen únicament per il·lustrar llocs?

Segons nombrosos autors com Augustine Berque (2009), l'observació i anàlisi del paisatge permet comprendre la relació entre el medi físic i el medi humà, ajuda a entendre l'entorn i a interpretar les transformacions que ha patit. Per exemple, l'ecòleg F. González Díaz (1978) afirma que el paisatge és: «la percepció plurisensorial d'un sistema de relacions ecològiques». Per tant, ens permet comprendre millor la realitat que ens envolta i la seva evolució al llarg del temps, la relació d'objectes naturals, artificials, materials i immaterials.

L'investigador de la Universitat de Granada, Àngel Liceras Ruíz, defineix el paisatge en el seu llibre *El paisatge, ciència, cultura i sentiment* (2013), entès des de tres perspectives:

1. Com una realitat material i natural, o produïda pels homes. És a dir, en la seva dimensió "objectiva", com a base física que expressa la combinació dels elements naturals i humans, i l'estudi que es relaciona amb aquest concepte és, prioritàriament, les ciències de la naturalesa com la geologia, la geomorfologia, la climatologia, l'ecologia, etc., o altres ciències humanes d'un fort component tècnic com per exemple, l'arquitectura.

2. La segona vessant que explica l'autor, és el paisatge com a producte social i expressió cultural, com a patrimoni. El paisatge és també una obra col·lectiva que reflexa unes formes d'organització social en què l'home imprimeix el segell de les seves capacitats, coneixements i valors, intervenint en aquest estudi la història, la sociologia, etc. El paisatge entès com a expressió de la intervenció de l'home sobre el medi.

3. Com àmbit cultural, i des d'una perspectiva humanista, el paisatge és també una representació mental, una vivència, una representació, una forma de veure i d'imaginar el món, capaç de suscitar sentiments i valoracions estètiques i ètiques. L'estudi de com la imatge d'aquesta realitat és percebuda de forma parcial i subjectiva per les persones que formen part d'un paisatge, com ho valoren i ho gaudeixen, és objecte de coneixement de la psicologia, la filosofia o la història de l'art.

Per Liceras, el coneixement i domini d'aquestes dimensions del paisatge resulten uns instruments d'alt valor formatiu: "*Ser capaços de descriure els paisatges, saber què els diferencia els uns dels altres, conèixer la seva evolució i els processos que els configuren, avaluar els elements que els enriqueixen o els empetiteixen, identificar el paper que exerceixen en la vida de les persones i de les col·lectivitats, gaudir amb la seva contemplació, sentir el paisatge i crear una consciència ecològica que mogui a la seva protecció suposen aprenentatges molt estimables en la formació de tota persona .*

A nivell social, què millors rèdits poden esperar-se del coneixement del paisatge, que el que els individus el coneguin, el gaudeixin i es comprometin a protegir-lo i conservar-lo? ".

La dimensió del paisatge com a herència i patrimoni, natural i cultural; com a reflex simbòlic i identitari d'uns individus i col·lectius socials; identitat forjada en el temps i en la cultura que connecta un paisatge amb el caràcter i l'esperit dels seus habitants i forjadors, són alguns aspectes que també tracta l'autor. Liceras assenyala també la faceta patrimonial del paisatge com a font d'inspiració per a composicions artístiques (a la pintura, la música, la literatura, el cinema i les arts en general), la qual cosa accentua el seu caràcter com a element conformador de la memòria col·lectiva dels pobles.

També parla del tractament dels "altres" paisatges culturals (els paisatges quotidians, els paisatges emocionals, els paisatges del cos, els paisatges de la invisibilitat; de la por, etc.).

El paisatge doncs, segons els estudiosos de la matèria, a més de ser una imatge, és el resultat del que han fet les diferents societats que han viscut a un lloc determinat. En sí mateix, encara que aquest es vagi transformant inevitablement amb els anys, és un patrimoni cultural que cal conservar per entendre l'historia dels pobles.

Captar l'essència d'un paisatge i entendre el seu funcionament, requereix un procés ampli d'accions (observació, lectura, anàlisi, interpretació, valoració, etcètera). La percepció, més intuïtiva, i l'observació, més reflexiva, dels elements i estructures constitutius del paisatge són els instruments inicials que fem servir les persones per comprendre adientment la realitat espaial que ens envolta.

Encara que tots els sentits ens haurien d'ajudar a percebre millor el paisatge, el sentit de la vista juga un paper primordial en l'obtenció d'informacions molt reveladores de la identitat dels paisatges: percebre colors i formes; distingir línies, mides i volums, relleus i textures; determinar la situació, direcció, orientació, nombre, dimensió, densitat, freqüència i dominància dels elements; apreciar les distàncies, etcètera (Liceras, 2003).

L'observació i la contemplació, com a formes d'estudiar, conèixer i estimar el paisatge. Però aquestes no resulten unes activitats senzilles, i l'observador poc avesat sol treure escàs profit de la mateixa, perquè en l'observació acostumem a centrar-nos en el que ens crida l'atenció o ens interessa, i solem descurar els voltants i el conjunt, i, no obstant això, la realitat és molt més àmplia i complexa del que som capaços d'advertir i abastar al primer cop d'ull. Cercar i descobrir el caràcter i l'essència d'un paisatge exigeix entrenar la mirada per percebre i distingir, i fer-ho amb esperit crític.

Després de la identificació i descripció dels elements constitutius d'un paisatge, la seva «lectura» implica donar sentit a tota aquesta informació, interpretar-lo. Per a això, la sola visió d'un paisatge no permet explicar les interrelacions que s'estableixen entre els

seus components, el seu funcionament, cal que l'observador es faci preguntes i cerqui també entre les coses no evidents per a comprendre la presència d'altres elements importants; revelar la seva veritat oculta, el seu interior, el seu entramat sistèmic.

Conèixer un paisatge implica aplicar procediments molt diversos (percepció, orientació, localització, classificació, distribució, vista general, usos d'escales, comparació, interacció, deducció, inducció, inferències, etcètera, auxiliant amb instruments d'observació i mesura, de cartografia, entre d'altres) per extreure la millor informació sobre el mateix (Liceras, 2003).

Comprendre-ho, aprofundir en el descobriment de les estructures, l'anàlisi dels processos i dinàmiques existents, la seva configuració. La consideració dels reflexos afectius que ens provoca el paisatge (Berque, 2013).

2.2. El tractament didàctic del paisatge:

Les possibilitats didàctiques que ens aporta el paisatge són nombroses donada la quantitat d'informació que ens aporta, per això, és necessari treballar aquest concepte a l'Educació Primària, analitzar els paisatges per entendre millor l'entorn i la seva evolució. Té una relació directa amb la realitat del propi infant, en el seu context familiar, l'escola, amics i societat en general, influeix doncs, de forma significativa, en l'adquisició i comprensió de molts altres conceptes i ajuda a fomentar l'esperit crític per a interpretar la realitat.

A banda del que aporta l'anàlisi del paisatge des del punt de vista conceptual, natural, històric, social i cultural, alguns autors afirmen que també és important treballar-lo per tal de prendre consciència sobre el medi ambient i la importància de conservar-lo; Mª Jesús Bajo, en el seu treball «*El paisatge» en el currículum d'Educació Primària, dins l'àrea del Coneixement del medi natural social i cultural* (2001), afirma: «*el nin, al llarg de l'etapa Primària, comprendrà i establirà relacions entre els fets i fenòmens de l'entorn natural, social i cultural i contribuirà activament a la defensa, conservació i millora del medi ambient entenent la seva importància»*.

A més, l'autora, afirma que és més encertat treballar en primer lloc amb l'entorn més proper a l'alumne: «*En el marc de l'ensenyament globalitzat e interdisciplinari al llarg de l'educació obligatòria, pareix adequat científica, psicològica y didàcticament començar amb l'entorn concret dels nins: la casa, el carrer, el barri, el seu paisatge proper*».

L'idea de paisatge a vegades es pot entendre com la fotografia de llocs bonics o molt significatius, però en realitat el paisatge també és el que podem veure des del nostre punt de vista, la nostra realitat propera que cal conèixer i analitzar.

Segons afirma Ana Francisca de Azevedo, en general, el tractament que es fa del concepte a les escoles no és l'adequat. Per aquesta autora, el concepte paisatge és només utilitzat de forma superficial. Afirma que generalment no s'aprofundeix en totes les idees que ens pot suggerir el paisatge, i que habitualment s'utilitza com exemple per observar conceptes propis de la naturalesa, deixant de banda el paisatge urbà.

García de la Vega (2010), parla d'una aproximació psicoevolutiva de l'alumne al paisatge, destacant dues fases:

- La primera correspon a la percepció de l'entorn, com a conseqüència del desenvolupament espaial, una fase intuïtiva regida per l'exageració i el prejudici.
- La segona fase és reflexiva i pertoca a l'observació, on la reflexió permet construir aprenentatges sobre el fet observat.

A més, assenyala la necessitat d'organitzar millor, des del punt de vista curricular, el tractament del paisatge en l'educació.

Sobre el tractament didàctic del paisatge en l'Educació Primària, també he considerat interessant un article publicat per Jaume Busquets Fàbregas (1993), en el qual, basant-se en nombrosos estudis, ens dona pautes sobre el procés adequat a seguir per a treballar el concepte amb els alumnes, des d'un punt de vista metodològic. L'autor ho classifica en diferents fases:

- *Lectura formal del paisatge*

  Mitjançant la pràctica de la lectura visual i sensorial del paisatge, es treballaran la discriminació de les diferents sensacions perceptibles davant un paisatge (visuals, sonores, olfactives i tàctils), el reconeixement de línies, formes, volums i colors, i l'apreciació dels diferents plans visuals en un paisatge. La pràctica en la lectura formal del paisatge està estretament associada a la capacitat per representar-lo mitjançant el traçat de croquis. De fet, són dues capacitats que es reforcen mútuament.

- *Descripció i representació del paisatge*

  El treball de descripció i representació del paisatge a l'escola té per objectiu desenvolupar les habilitats gràfiques i textuals de representació del paisatge,

especialment la realització de croquis paisatgístics i la descripció sistemàtica, oral o escrita, dels paisatges percebuts pels alumnes. El croquis de paisatge, realitzat a partir de fotografies i del natural, és un procediment insubstituïble en la lectura del paisatge que s'ha d'iniciar en el Segon Cicle de l'Educació Primària. Abans d'aquesta etapa educativa, és desitjable que els alumnes practiquin el dibuix lliure, a partir de l'observació directa.

- *Comparació de paisatges*

La utilització de fotografies de paisatges que reuneixin certes característiques prefixades pel professor és un bon mètode perquè els alumnes identifiquin els elements comuns i els elements distintius en una sèrie sincrònica o diacrònica de paisatges. D'aquesta manera s'introdueix la noció de tipus de paisatges i d'evolució del paisatge en el temps. D'altra banda, la comparació de diferents representacions d'un mateix paisatge -gravats, fotografia, textos de diferents gèneres, etc.- permet introduir l'apreciació subjectiva del paisatge. L'estudi sistemàtic dels grans conjunts paisatgístics del món correspondrà a cicles educatius superiors.

- *Lectura geogràfica del paisatge*

De fet, en una primera introducció a la lectura geogràfica del paisatge, que és la que correspon al Segon Cicle, es tracta principalment que l'alumne sigui capaç d'identificar els principals elements naturals i humans presents en un paisatge. El professor haurà de guiar l'alumne, una vegada que aquest hagi identificat els diferents elements aïllats, al descobriment dels elements estructuradors del paisatge natural -estructures en relleu, xarxa hidrogràfica, formacions vegetals, etc- i del paisatge humanitzat -xarxa urbana, vies de comunicació, usos del sòl, etc.- La lectura geogràfica del paisatge és un excel·lent recurs per a la introducció dels continguts conceptuals de la Geografia física i humana, ja que els alumnes poden aprehenem tal com es manifesten en la realitat.

- *Lectura històrica del paisatge*

Una vegada que els alumnes han adquirit cert domini de la lectura formal i geogràfica del paisatge, convindrà treballar la dimensió temporal, ja introduïda en la pràctica de la comparació de paisatges. Es tractarà tant que els alumnes identifiquin aspectes específicament culturals en un paisatge -ruines,

aterrossaments, infraestructures clarament en desús ...- com que siguin capaços d'identificar elements i processos que expressin dinamisme, és a dir, la dimensió temporal del paisatge: edificis en construcció, elements mòbils, certs processos geològics, etc.

- *Paisatges i societats*

L'objectiu final del procés d'estudi del paisatge en l'àrea de Ciències Socials ha de ser la comprensió del paisatge com a resultat de la interacció entre el medi i les societats. La capacitat tecnològica de transformació del medi per part de les societats ha comportat la humanització, en major o menor grau, de la pràctica totalitat de paisatges de la Terra. L'anàlisi del paisatge ofereix una oportunitat insubstituïble per mostrar els efectes d'aquesta acció de l'espècie humana sobre el medi i dels problemes que pot generar. D'altra banda, part de la cultura de les societats humanes és fruit de l'adaptació d'aquestes a un territori determinat; en aquest sentit, el paisatge conté testimonis d'aquesta adaptació -tipus d'hàbitat, mètodes de cultiu, formes de doblament- que constitueixen part del patrimoni col·lectiu. D'aquesta manera, la inclusió dels estudis del paisatge a l'escola contribueixen a ampliar el concepte de patrimoni més enllà dels grans escenaris naturals i dels conjunts monumentals.

Llegint i reflexionant sobre l'idea de paisatge segons els experts en Geografia i Didàctica de la Geografia podem veure les múltiples possibilitats que ens aporta el paisatge per la nostra futura tasca docent, com un concepte que, més que tractar-se d'una imatge, ens dona molta més informació que cal conèixer.

3. El concepte paisatge al Currículum de les Illes Balears

Segons les pautes que ens donava Jaume Busquets Fàbregas (1993), sorgeix una altra pregunta: Es tracta de forma adequada aquest concepte a les escoles de les Illes Balears?

La pregunta és complicada, donat que sempre hi haurà mestres que tinguin consciència de la importància de fer-ho i ho utilitzin a la seva metodologia. En general, i segons els estudis que s'han fet sobre el tractament d'aquest concepte, com per exemple el de M. J. Bajo o el del propi Busquets, es pot pensar que aquest no es fa de forma adient, o es s'utilitza en molt poca mesura en comparació a altres conceptes en els que s'aprofundeix més.

Analitzant el que ens diu sobre el paisatge el Currículum de les Illes Balears, que és la referència pels mestres, podem arribar a concloure que la importància que se li dona al concepte és poc significativa. El concepte paisatge és una eina que ens pot servir per descriure les relacions humanes, històriques i naturals i així es recomana que s'enfoqui segons els estudis, però a la realitat, és un tema transversal que serveix com exemple o suport per a tractar altres conceptes? o bé es tracta en profunditat i aprofitant tota la informació que ens dona?

3. 1. El paisatge al Currículum de les Illes Balears de Coneixement del Medi – LOE

El concepte paisatge apareix de forma concreta a partir del segon cicle. Aquets són els continguts que s'haurien de treballar segons el Currículum de la LOE:

El paisatge en el segon cicle:

Continguts segon cicle - Bloc 1. L'entorn i la seva conservació:

- *Descoberta del paisatge: identificació i localització de formes de relleu i d'accidents geogràfics, localitzant els més importants de les Illes Balears i del conjunt de l'Estat espanyol.*
- *Observació i descripció de diferents tipus de paisatge: elements naturals i humans, la interacció de l'home en el paisatge.*

El primer dels continguts, ens diu que hem de treballar amb el paisatge per tal d'incidir en els conceptes que es poden observar en un paratge natural únicament, i també fa menció als paisatges més significatius. El paisatge utilitzat com exemple per veure elements de la naturalesa.

La segona accepció parla sobre la distinció dels elements naturals i humans, i com aquets han influït en la natura. Llavors, ens recomanen des del Currículum que treballem sobre el paisatge, que es reflexioni sobre ell ja durant el segon cicle.

El paisatge en el tercer cicle:

Continguts tercer cicle - Bloc 1. L'entorn i la seva conservació

- *Valoració de la diversitat i riquesa dels paisatges de la comunitat, del territori espanyol i interès per conèixer paisatges d'altres indrets.*

Criteris d'avaluació tercer cicle - Bloc 1. L'entorn i la seva conservació

- *Caracteritzar els principals paisatges espanyols establint comparacions entre ells; analitzar alguns agents físics i humans que els conformen i posar exemples de l'impacte de les activitats humanes en el territori i de la importància de conservar-lo.*

  Aquest criteri pretén mesurar el coneixement sobre els principals paisatges característics dels diferents territoris espanyols, la capacitat per establir comparacions (semblances i diferències) entre paisatges, de distingir els seus elements fonamentals, de conèixer els principals tipus d'assentament humà en les regions espanyoles i de comprendre la importància de la intervenció humana en la modificació o en la conservació dels paisatges naturals.

En el tercer cicle apareix el concepte en un dels continguts i també als criteris d'avaluació. El contingut fa referència només a l'observació i valoració de diferents paisatges. El criteri d'avaluació, d'altra banda, ens parla no només de l'observació i valoració d'aquets, si no de la importància de l'home en els paisatges. Per tant, seguint aquest el criteri d'aquest Currículum, el mestre hauria de treballar amb els paisatges procurant que sigui de forma reflexiva i analítica.

3.2. El paisatge al Currículum de les Illes Balears de Coneixement del Medi – LOMCE

En el nou Currículum de la LOMCE crida l'atenció que els continguts i criteris d'avaluació que hi apareixen són els mateixos des del primer curs fins el sisè curs. Hi ha la variació en els estàndards d'aprenentatge avaluables, que són diferents en els tres primers cursos respecte els posteriors.

El paisatge de Primer a Sisè curs:

Continguts de primer al sisè curs - Bloc 2. El món que ens envolta

- *Paisatges naturals de les Illes Balears.*

- *La diversitat geogràfica dels paisatges de les Illes Balears: relleu i hidrografia.*

- *La diversitat geogràfica dels paisatges d'Espanya: relleu i hidrografia.*

- *La diversitat geogràfica dels paisatges d'Europa: relleu, clima i hidrografia.*

Criteris d'avaluació de primer al sisè curs - Bloc 2. El món que ens envolta

- *Explicar què és un paisatge i identificar els principals elements que el componen.*

Estàndards d'aprenentatge avaluables de primer al tercer curs - Bloc 2. El món que ens envolta.

- *Defineix paisatge, n'identifica els elements.*

Estàndards d'aprenentatge avaluables de quart al sisè curs - Bloc 2. El món que ens envolta

- *Defineix paisatge, n'identifica els elements, explica les característiques dels principals paisatges d'Espanya i d'Europa i valora la diversitat existent.*

A diferència del Currículum anterior, aquets continguts únicament fan referència a la utilització del paisatge per tal d'observar elements naturals. No fa cap menció a la reflexió i anàlisis de les relacions ecològiques que hi podem trobar-hi ni a altres conceptes que podem observar en un paisatge. Per tant, el nou currículum contradiu les demandes de molts autors que recomanen aprofundir en el paisatge de forma més significativa.

El criteri d'avaluació també resulta més incomplet en aquest nou Currículum, donat que només fa menció a la identificació dels elements que hi apareixen.

Els estàndards avaluables que hi apareixen tampoc fan menció a les relacions que es poden observar entre la naturalesa i la mà de l'home sobre el paisatge, per tant, no exigeix que l'alumne assoleixi l'idea de paisatge amb totes les possibilitats que aquest ens pot oferir.

Com a conclusió, després d'analitzar ambdós Currículums i comparant amb el que ens recomanen molts autors especialitzats en el concepte paisatge, es pot dir que el Currículum de la LOE és més concret i recomana l'anàlisi de forma més exhaustiva del concepte que no pas el nou Currículum de la LOMCE.

El Currículum LOE indica que el paisatge s'ha d'analitzar amb certa profunditat, tenint en compte tots els elements que hi apareixen i la seva relació entre ells. Si bé el concepte no hi apareix sovint, en els continguts i criteris en el que es fa menció ens diuen que aquest ha de tenir un tractament més enllà que simplement per observar accidents geogràfics o conceptes més visuals que ens aporten els paisatges.

Considero, que, de forma general, el paisatge té un paper més significatiu en aquest Currículum de la LOE, el concepte està més relacionat amb el que ens diuen els experts, té certa importància. Segons les idees que ens aporten autors com Berque o Liceras sobre la concepció més àmplia i reflexiva del paisatge, penso que aquesta normativa s'apropa més a aquets postulats, al tractament adient del concepte dins l'educació.

El Currículum LOMCE, en canvi, obvia la reflexió sobre les relacions naturals, socials i culturals que poden aparèixer a partir de la observació i anàlisi dels paisatges. A més, crida l'atenció que no es concretin ni es completin millor els continguts respecte els diferents cursos, que tots siguin iguals. En aquest Currículum, el paisatge s'entén com una fotografia per analitzar elements naturals, o per el reconeixement de paisatges més coneguts.

Penso que el mestre s'ha de formar a banda del que diu el currículum i pot utilitzar el concepte paisatge per a descobrir altres elements o informacions que ens aporta l'estudi del paisatge com ara les interrelacions humanes i naturals, encara que des de la normativa no es concreti de forma manifesta.

3.3. El llibre de text

Sens dubte, un recurs que es fa servir en general, de forma molt habitual a la metodologia de la major part dels docents és el llibre de text.

Encara que a l'assignatura de Coneixement del Medi molts mestres opten per utilitzar material elaborat, a diferència d'altres matèries com ara les llengües, el llibre de text és per molts docents una guia que marca els continguts que es treballen a l'aula. Una vegada comprovat el que deia el currículum sobre el concepte paisatge, em va sorgir l'idea d'analitzar com apareix als llibres que es fan servir a les escoles.

Per a comparar amb el que diuen els experts sobre el concepte paisatge i el que diu el Currículum, he consultat el que diuen els llibres de text. Com l'estudi que he realitzat i que detallaré més endavant està fet amb alumnes de tercer cicle, he comprovat com apareix el paisatge en els llibres i quin tractament es fa del mateix.

Extret del llibre de text de tercer cicle de l'assignatura de Coneixement del Medi (Editorial Vicens Vives, 2009):

UN PAISATGE DE MUNTANYA

La localitat de Caimari, situada als contraforts meridionals de la Serra de Tramuntana, és un exemple de paisatge de muntanya de les Illes Balears.

La Serra de Tramuntana, amb una longitud aproximada de 90 km i una amplitud mitjana de 15 km, s'estén paral·lela a la costa nord-oest de l'illa de Mallorca.

1. Digues quins són els elements del relleu que figuren en aquest paisatge. Quins altres elements naturals hi veus?
2. Localitza els elements humans del paisatge.
3. Explica, a partir de la fotografia, les característiques dels paisatges de muntanya.

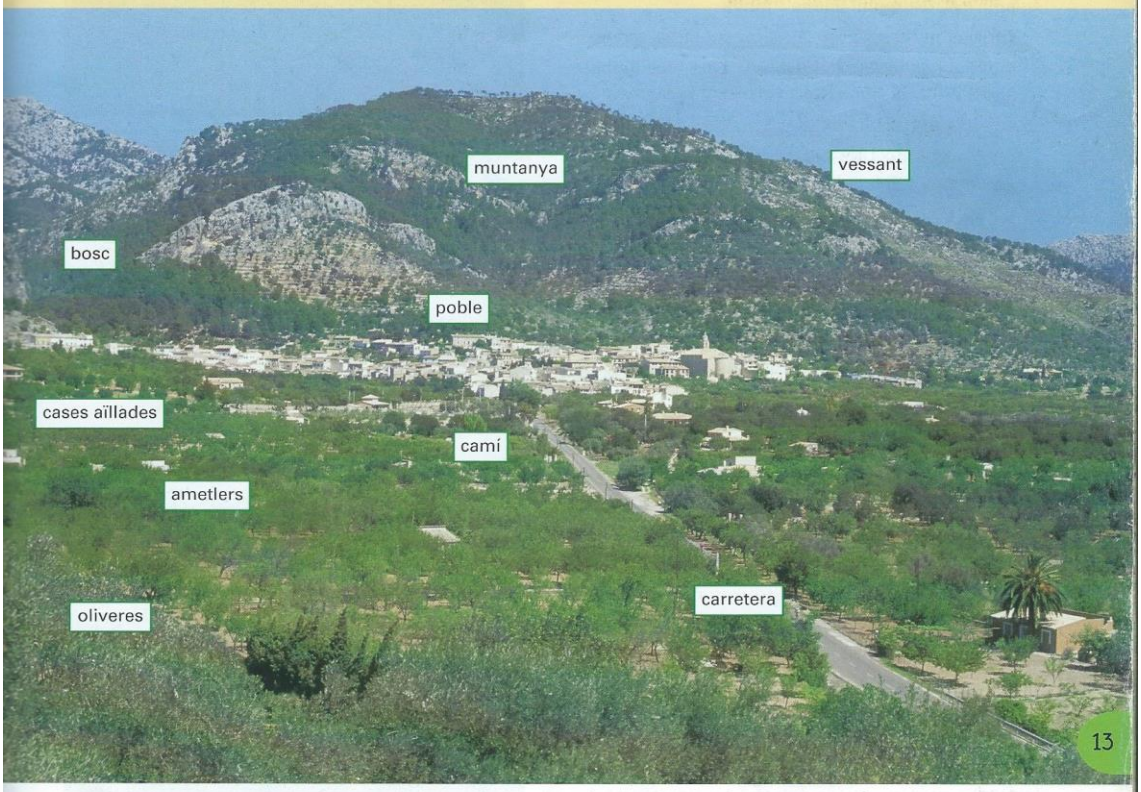

Per contestar

1. Cita els noms dels cims més importants de les Balears i digues a quina serra corresponen.
2. En què treballen els habitants dels poblets de la Serra de Tramuntana de Mallorca?
3. Com s'anomenen els cursos d'aigua a les Balears? Quines característiques tenen?
4. Quin és l'únic curs d'aigua permanent de les Balears? A on es troba?

Figura 1: Paisatge de Muntanya.

UN PAISATGE DE COSTA

El port de Sóller, al nord de l'illa de Mallorca, és un exemple de paisatge de costa de les Illes Balears.

La costa és alta perquè les muntanyes de la Serra de Tramuntana arriben fins a vorera de mar. El vessant d'aquesta serra que mira cap a mar té un pendent molt pronunciat i hi abunden els penya-segats i els precipicis.

1. Quins elements del relleu hi veus en aquest paisatge? Descriu altres elements naturals que hi reconeguis.
2. Localitza els elements humans del paisatge.
3. Fes una descripció del paisatge de costa a partir de la fotografia.

Per contestar

1. Descriu com és el litoral de les Balears. Quins dos tipus de costa hi diferenciam? Quines característiques presenten?
2. Amb quin tipus de costa relaciones els aiguamolls i les albuferes? A quina part de cada illa se solen trobar les costes altes?
3. Classifica en una taula els principals accidents geogràfics del litoral que hi ha al mapa: caps, badies, cales, etc.
4. Per què les zones de costa estan més poblades que les altres zones? Quines activitats econòmiques s'hi desenvolupen?

Figura 2: Paisatge de Costa.

UN PAISATGE DE PLANA

La Pobla, a l'illa de Mallorca, presenta un relleu pla, amb poques elevacions, que caracteritza les planes de les Illes Balears.

Aquest municipi es troba a la zona d'Es Pla i el seu relleu facilita el desenvolupament de l'agricultura. La fèrtil planura està dedicada, en gran part, a l'agricultura de regadiu, on sobresurt el conreu de la patata.

1. Identifiques elements naturals del paisatge a la fotografia?
2. Quins elements humans reconeixes en aquest paisatge?
3. Fes una descripció d'aquest paisatge explicant les característiques de la plana.

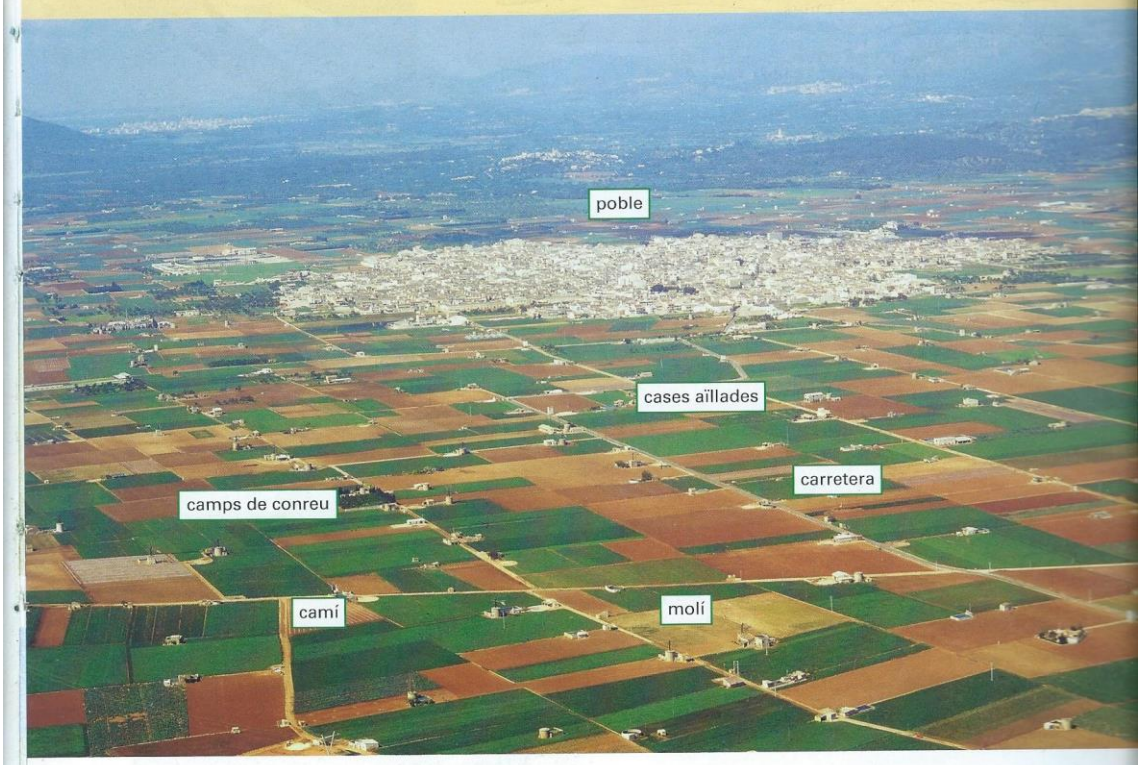

Per contestar

1. Com s'anomena la zona de plana més important de l'illa de Mallorca? Quines característiques presenta?
2. Anomena algunes de les altres planes que hi ha a les Balears i digues també a quina illa es troben.
3. Què són les marines? A on es troben?
4. Per què les indústries i el poblament es concentren a les zones de plana?
5. Digues quines diferències hi ha entre les formes de vida de muntanya i les de plana.

Figura 3: Paisatge de Plana.

El paisatge apareix de forma transversal en el tema que tracta el relleu de les Illes Balears, al primer del temes en que està dividit el llibre de text.

Com podem veure en les imatges i llegir en el text que acompanya, podem comprovar que el paisatge serveix en aquets cas només per a observar accidents geogràfics, orogràfics o hidrogràfics. En el cas del paisatge de muntanya, ens mostra el paisatge i ens indica amb una sèrie d'etiquetes els mots que serveixen per a identificar el que veiem; poble, camí, muntanya, ametlers etc. El mateix passa amb les altres dues imatges de plana i costa amb els elements que hi apareixen.

En el text que hi trobem, es demana a l'alumne que faci una classificació dels elements naturals i humans dins els paisatges, el que pot donar lloc a la reflexió més enllà de la simple observació del que és una muntanya, un port o un bosc. El contingut doncs, dona peu a que els alumnes estableixin les relacions existents entre la naturalesa i la mà de l'home a través del paisatge, tal com afirmen, entre d'altres autors, Busquets (1993) en les que considera que són les premisses que s'han de tenir en compte en el tractament didàctic del paisatge.

Dependrà del propi mestre si aprofundeix més en l'observació i anàlisi del paisatge a partir d'aquestes imatges. Per exemple, es podria analitzar el paisatge des del punt de vista històric o evolutiu, tal com afirma també Busquets o Liceras (2003).

El paisatge només apareix en aquestes tres ocasions al llarg de tot el temari, el que fa pensar que no té un gran protagonisme al llarg del curs. De fet, no es tracta el paisatge urbà en cap dels temes.

El fet que no aparegui en cap cas un paisatge urbà, ens pot portar a la reflexió sobre si el paisatge s'utilitza per a l'anàlisi de l'evolució urbana dels pobles en un sentit històric per exemple, que és una de les possibilitats que ens aporta el paisatge.

En algun tema històric específic, sota la meva opinió després de llegir als diversos autors sobre el concepte paisatge, crec que es podria utilitzar el paisatge. Per exemple, en el cas dels romans i els àrabs, dels qui encara es conserven moltes estructures a Palma, es podrien observar i analitzar paisatges, per tal d'entendre la seva influència en l'evolució de la nostra ciutat.

Una altra reflexió que m'ha sorgit amb l'anàlisi del Currículum i el llibre, és que també seria de gran utilitat didàctica, dins l'assignatura de Coneixement del Medi, l'observació de més paisatges de la pròpia ciutat dels alumnes, del seu entorn proper i procedir a l'anàlisi d'aquets des de diferents perspectives.

La relació paisatge-medi ambient també podria ser un tema recurrent en les escoles, tal com així ens diu M.J. Bajo. A la vista del que apareix en el Currículum i en els llibres, pareix que a les escoles no s'analitza sovint com afecta la mà de l'home al medi a través de l'anàlisi dels diferents paisatges rurals, naturals i, sobretot, urbans.

Analitzant el que ens diu el Currículum i el llibre de text, podem pensar que la funció principal del paisatge a l'educació és, principalment, la de servir com imatge de fons

per explicar altres conceptes, un suport que serveix d'exemple per explicar que és un relleu o una vessant, o altres accidents geogràfics, tal com també diu M. J. Bajo (2001) en el seu estudi sobre el paper del paisatge en l'educació.

4. La percepció del paisatge entre els alumnes de Primària

4.1 L'estudi d'Ana Francisca de Azevedo:

Per a la investigació d'Azevedo, va ser seleccionada una mostra de vuitanta nens de l'escola primària de quart grau, de quatre escoles de la regió de Rio Ave. Es varen fer servir dues fulles de paper, cadascuna mostrant una reproducció d'una postal, i es presentà als alumnes. Aquestes fotografies mostren dos llocs geogràfics amb característiques marcades i contrast, dos estereotips de fotografies d'un paisatge rural i un altre urbà, amb diferent potencial per estimular la imaginació. Els nins i nines van examinar cada imatge acuradament durant uns pocs minuts. Un cop fet això, se'ls va demanar que proporcionessin un títol per a cada imatge i escriure una redacció sobre el que havien vist en les fotografies. Aquestes tasques es van dur a terme de forma individual. Després, varen demanar als alumnes que realitzessin una descripció de cada una de les imatges.

Mentre que els alumnes realitzaven les descripcions, no se'ls permetia fer qualsevol tipus de pregunta. Finalment, la investigadora va realitzar una entrevista estructurada amb cada alumne sobre el que van veure en les fotografies i sobre les seves pròpies percepcions del paisatge.

En els resultats de la descripció, Ana Francisca de Azevedo va observar la influència del entorn rural en els nins i nines que vivien en un entorn similar, ja que molts d'ells relacionaven la imatge amb l'agricultura i els treballadors que llauren el camp.

En el qüestionari que realitzà l'investigadora portuguesa, es demana als alumnes que diguessin si les dues imatges es podien considerar paisatges o no. Dels 80 alumnes que realitzaren la prova, pràcticament la meitat contestaren que les dues ho eren, mentre que 35 d'aquets només va considerar que la imatge del paisatge rural es podia considerar paisatge. Les raons principals que explica l'autora són que els alumnes relacionen el paisatge natural amb el concepte paisatge. Com explicaré més endavant, hi ha hagut una coincidència prou evident amb l'estudi que he realitzat a les dues escoles de Mallorca en aquest sentit.

De la mateixa forma, i també coincidint amb el que he pogut comprovar en els qüestionaris que he realitzat a Palma i Porreres, els nins i nines que consideraven que

les dues imatges eren paisatges (corresponen aproximadament a la meitat) en aquest estudi portuguès, tenien dues raons principals: En primer lloc, un grup minoritari considerava les dues com a paisatges donat que són punts de vista. En segon lloc, hi havia alumnes que justificaren que la imatge que correspon al paisatge urbà es pot considerar paisatge perquè es tracta d'una fotografia amb certa bellesa segons el seu criteri. És a dir, la relació bellesa-paisatge també es pot comprovar en aquest cas, i, com veurem més endavant en els resultats que he obtingut de les escoles de Mallorca, també coincideix en bona mesura.

A més, reforçant aquesta idea, Ana Francisca de Azevedo va mostrar a l'entrevista personal amb els alumnes, una imatge d'un lloc que es podria qualificar com a suburbi, amb pobresa que es podia veure de forma manifesta. L'investigadora va poder comprovar que molts dels alumnes que havien considerat el paisatge urbà com a tal en el qüestionari, en aquest cas no consideraven la imatge d'aquest lloc perquè no ho consideraven una vista bella.

Una altra prova que també realitzà Azevedo, i que he aplicat també en els qüestionaris que he fet, ha estat demanar als alumnes que descriguin el seu paisatge favorit. En els resultats que va obtenir l'investigadora, es va poder comprovar novament la relació del paisatge, com a concepte imaginari, amb la naturalesa i la bellesa del paisatge. En aquest cas, el grup que va triar un paisatge urbà com el seu paisatge favorit va ser molt minoritari, mentre els que triaren un paisatge natural, amb caràcter bucòlic i bell, varen ser molts més.

4.2. L'estudi realitzat a Mallorca:

L’estudi que he realitzat prenent com a referència el de Francisca de Azevedo, s’ha basat en la informació obtinguda de dues escoles de Mallorca, concretament, Escola Nova de Porreres i Cas Capiscol de Palma. Aquest estudi s’ha realitzat amb alumnes de cinquè curs en concret.

Un dels objectius de realitzar aquest estudi era comparar amb el que va fer l'investigadora portuguesa. Comprovar si les percepcions sobre el paisatge dels alumnes de les dues escoles de Mallorca eren similars a les que va realitzar a Portugal, si el seu concepte de paisatge variava molt un respecte l'altre i treure conclusions a partir d'aquí.

La principal intenció a l’hora de seleccionar una escola de fora vila i una de Palma, era comparar si nins i nines que provenen de diferents localitats, i diferents contextos geogràfics, podien tenir un concepte diferent del paisatge, tal com afirmen alguns investigadors (Crang, 1998), i com ha fet també Ana Francisca de Azevedo, seleccionant dues zones, una situada a un entorn rural i l'altre a un entorn industrialitzat. Si bé el contrast entre Porreres i Palma no es tan gran com el de les regions que va seleccionar

Azevedo per al seu estudi, també trobem moltes diferències en l'entorn entre aquets dos llocs.

Aquestes dues escoles, tenen contextos força diferents; L'escola CEIP Escola Nova, situat al poble de Porreres dins el Pla de Mallorca, és una escola d'una sola línia, amb molt poc alumnat, on pràcticament tothom es coneix, en un entorn molt familiar i tranquil. La pròpia arquitectura de l'edifici de l'Escola Nova ja transmet aquesta sensació d'escola de poble, d'entorn més rural i afable. A diferència de les escoles de Palma, el nombre d'alumnes és més reduït i compta amb menys diversitat en quant a nacionalitats diferents que es poden trobar. A l'escola de Porreres, el nombre d'alumnes que procedeixen d'altres llocs d'Espanya o altres països és bastant reduït en comparació a les escoles de Palma o d'altres pobles més grans, té doncs menys diversitat dins la població que conforma l'escola.

En canvi, el CEIP Cas Capiscol de Palma, situat a una barriada de Palma anomenada Son Busquets, prop de l'Escorxador, és una escola més gran, amb un nombre major d'alumnes. A diferència de l'escola de Porreres, gran part d'aquets són castellanoparlants o d'altres indrets del món, com per exemple d'Àfrica i Amèrica del sud. A més, l'ambient i el context no transmet aquesta tranquil·litat i afabilitat propi d'una escola de poble, com ara l'escola de Porreres. Aquí trobem una ràtio elevada d'alumnes per aula i l'edifici està situat a una zona on hi ha centres comercials, força concorreguda, el que fa que sigui molt diferent de l'Escola Nova.

A banda del context concret de les escoles, els alumnes de Porreres i els de Palma viuen en entorns molt diferenciats. El poble de Porreres és molt més tranquil en aquest sentit, menys densitat de població, menys transit, menys comerços, menys enrenou en definitiva. El contrast propi d'una ciutat amb la d'un poble petit de fora vila semblava interessant per a realitzar una comparativa sobre la percepció que tenen els alumnes residents en aquest lloc sobre el paisatge.

La metodologia

Per a la recopilació de informació s'ha procedit a la realització de qüestionaris (annexos) per part dels alumnes d'aquets centres. Posteriorment, s'ha procedit a l'anàlisi d'aquets per extreure conclusions, comparant amb l'estudi d'Azevedo i amb altres idees d'investigadors sobre el concepte paisatge.

En l'estudi han participat un total de 44 alumnes de cinquè curs, 24 de l'Escola Nova de Porreres i 20 de l'escola Cas Capiscol de Palma. Els alumnes varen disposar de 45 minuts per a la realització del qüestionari.

Aquets qüestionaris es varen realitzar de forma individual, i, igual que en el cas de la investigació a Portugal, no es va permetre als alumnes realitzar preguntes, apart dels

aclariments del que volien dir els anunciats de cada una de les preguntes del qüestionari, és a dir, aclariments relacionats amb el lèxic del propi qüestionari. Les úniques pautes que varen rebre els alumnes varen ser que a l'hora de descriure el seu paisatge favorit havien d'indicar un on necessàriament haguessin estat en alguna ocasió.

Una vegada realitzats els qüestionaris per part dels alumnes, la metodologia que he seguit per tal d'analitzar-los ha estat la lectura d'aquets, apuntant les idees, reflexions, els conceptes, que més es repetien entre els alumnes, per tal d'establir una classificació del més significatiu que he pogut extreure. Per determinar quines idees en podien resultar útils per extreure conclusions, m'he basat en els estudis externs sobre el concepte paisatge. Seguint els postulats d'investigadors com Berque o Liceras, he comparat els resultats amb les seves idees. Igualment, l'estudi d'Ana Francisca de Azevedo també ha servit de referent per tal de cercar una comparació i per a treure conclusions sobre els resultats obtinguts.

També m'ha resultat interessant separar els resultats dels alumnes de Palma dels resultats dels alumnes de Porreres, donat que així es podia comprovar la influència de l'entorn en l'idea de paisatge, tal com afirmen alguns estudiosos del concepte.

El qüestionari

La figura 1 mostra les dues imatges que han servit per a la realització del qüestionari. Trobem la imatge A, que és un paisatge típicament rural, amb un camp verd, un prat, unes cases que conformen un petit poble, i un sembrat de blat. La figura 2 mostra una imatge d'una ciutat, amb multitud de gratacels i edificis, amb un parc amb gespa enfront. Aquestes dues imatges són les que hem fet servir per a la realització del test.

Figura 4: Imatge A, paisatge rural.

Figura 5: Imatge B, paisatge urbà.

El qüestionari que han completat els alumnes està format per diferents preguntes:

1. *El títol*. En primer lloc, hi apareixen dues imatges, una d'un paisatge típicament rural (muntanyes, vegetació i una petita aldea formada per petites cases), i l'altre format per un paisatge típicament urbà (una ciutat amb gratacels, edificis i un parc). Es demana en un principi als alumnes que posin un títol sota cada una d'aquestes imatges, és a dir, es demana que defineixin amb una paraula cada una d'elles.

2. *Què és el que veieu a les imatges?* A partir d'aquesta pregunta, es pretén que indiquin els elements més significatius que conformen cada una de les imatges, que realitzin una breu descripció per tal de comprovar la seva percepció sobre aquestes. Quins elements destaquen sobre els altres en els anàlisis generals, quin vocabulari utilitzen, quins són els conceptes que més es repeteixen, són les idees que es poden extreure a partir d'aquesta qüestió.

3. *Què és per a vosaltres un paisatge?* Els alumnes han de definir el concepte paisatge segons el seu criteri, amb les seves pròpies paraules. Sobre aquesta qüestió, és important veure quina és la seva idea i quin vocabulari utilitzen els alumnes per definir què és un paisatge.

4. *Les dues imatges són paisatges? Per què?* En aquesta pregunta els alumnes hauran de dir si les dues imatges presentades corresponen a paisatges

o no. És important, per tal de extreure conclusions, que l'alumne raoni la seva resposta, explicant perquè.

5. *Quin és el vostre paisatge favorit que conegueu?* Els alumnes han de descriure un paisatge conegut per ells mateixos. L'alumne en aquest cas no s'ha de centrar només en anomenar un paisatge determinat, si no que és important que realitzi una descripció, per tal de conèixer quins són els elements que destaca d'aquest.

Els objectius de la realització d'aquets qüestionaris són:

- Observar si els alumnes distingeixen els elements més significatius que apareixen en les imatges.
- Saber si l'alumne és capaç d'identificar les diferents imatges com a paisatges, coneixent els raonaments en que es basa per tenir aquest criteri.
- Conèixer quins són els paisatges que els hi serveixen com a referents.

4.3. Els resultats de l'estudi

1. *El títol de la imatge*:

A la pregunta sobre el títol que posarien a cada una de les imatges, sorprèn que existeix un consens molt alt entre tots els alumnes de l'Escola Nova que han fet la prova: 21 alumnes han titulat la primera *camp* i l'altre *ciutat*, segons paraules dels propis nins i nines. Només 3 alumnes dels 24 alumnes de l'Escola Nova de Porreres ha titulat les imatges com *paisatge rural* i *paisatge urbà*, mentre que 1 d'aquets ha anomenant la imatge que correspon al paisatge urbà com a *paisatge industrial*.

Dels 20 alumnes que realitzaren la prova a l'escola Cas Capiscol, 14 han titulat la imatge rural com a camp, igual que els alumnes de Porreres. Crida l'atenció que 4 d'aquets alumnes de Palma han optat per posar un títol no tan descriptiu, si no més literari o figurat, per exemple, algun ha titulat la imatge del paisatge rural com a *Vida*, o *Paradís*.

Alguns d'aquets alumnes, al igual que els alumnes de Porreres, han acompanyat el mot *Camp*, amb *Natural*, *Verd* o *Arbres*, fent referència a la naturalesa visible a la imatge.

Pel que fa al títol que han posat a la imatge que correspon al paisatge urbà, podem veure que 14 ho han definit com a *Ciutat*, mentre que els 6 restants ho han definit amb un títol literari que consideraven adient. Crida l'atenció que d'aquets 6 que no ho han definit com a *Ciutat*, 4 ho han relacionat directament amb la contaminació.

Fins a 4 alumnes han titulat la imatge com a *Ciutat contaminada*, o, directament en un cas, com *Contaminació*, i en algun cas més, afegint un altre mot com ara *Ciutat gris*. Un altre alumne ha titulat la imatge directament com *Horror*. Posteriorment, en la descripció que fa de la imatge aquest alumne, argumenta que la ciutat que apareix al paisatge urbà pareix estar molt contaminada.

És interessant observar com han acompanyat aquets títols els alumnes, perquè ja ens dona una idea de la seva concepció subjectiva del terme paisatge. L'entorn natural, s'imposa en alguns casos en preferència a l'entorn urbà, ja en la selecció del títol, ja que podem observar connotacions negatives en alguns d'aquets.

2. *Què veieu en les imatges*?

En aquest segon apartat del qüestionari, els alumnes havien de realitzar una breu descripció del que veien a les imatges.

Tot i estar familiaritzat amb els tipus de paisatge que es mostren, els nins i nines van experimentar una certa dificultat per expressar-se amb claredat i amb una elecció no tan adequada de les paraules per redactar-ho. En aquest apartat, on el que se'ls demana és que exposin el que veuen, els alumnes, en ocasions, recorren a vegades als sentiments, com per exemple, la felicitat i la bellesa, en lloc d'expressar la informació sobre el que es podia veure en els paisatges. Els que descrivien el que veien a les imatges des del punt de vista estrictament objectiu, ho han fet realitzant una enumeració de les coses que veien, i no donant cap tipus d'informació sobre la situació dels elements en l'espai.

Sobre el paisatge natural, llegint les diferents descripcions, es pot interpretar que els alumnes ho descriuen tal com si es referissin a un món ideal. En canvi, les opinions sobre la imatge del paisatge urbà són diferents en aquest sentit, de les descripcions es pot deduir l'idea d'un lloc on la naturalesa mateixa semblava estar contaminada per les pràctiques humanes. Precisament per aquest fet, i relacionant amb el que diuen els investigadors sobre el paisatge, no es pot suposar que en les percepcions dels alumnes ignoren per complet la interferència humana en el paisatge.

Els alumnes de Cas Capiscol identificaren de la primera imatge el camp, la gespa, la naturalesa i les cases en major nombre. Un nombre menys nombrós entraren en detalls com el cel o els núvols. Els alumnes d'Escola Nova observaren, pràcticament en la mateixa proporció que els alumnes palmesans, aquets mateixos elements. Crida

l’atenció que alguns d’aquets alumnes de Porreres identificaren blat, per el sembrat que es pot visualitzar a la imatge.

Sobre la segona imatge, els alumnes de Cas Capiscol identifiquen que es tracta d’una ciutat amb edificis,algun d’aquets alumnes la relaciona directament amb un paisatge d’una ciutat molt coneguda com Nova York. Crida l’atenció que 5 d’aquets alumnes de l’escola de Palma ha descrit el paisatge urbà com a *contaminat* o amb *poca natura*. Els alumnes de Porreres no fan menció a la contaminació del lloc, però coincideixen en descriure pràcticament els mateixos elements que els alumnes palmesans, incloent alguns mots com hotels o fàbriques en les descripcions.

Els alumnes tant d'una escola com l'altre coincideixen també a l'hora d'identificar els elements més abundants de la imatge del paisatge urbà, identificant els edificis, gratacels i el parc. És curiós que fins a 5 alumnes en les seves descripcions sobre el paisatge urbà, defineixen la gespa que es pot observar a la imatge com artificial, sense tenir cap informació sobre si és natural o artificial.

“*A la segona imatge hi ha edificis, arbres, una estatua i plantes artificials*” afirma una alumna de l'Escola Nova de Porreres.

D'aquí també podem extreure la conclusió que els nins i nines són plenament conscients de la gran influència de la mà de l'home en l'entorn de les ciutats, tant és així, que elements que podrien ser naturals, afirmen sense cap tipus de referència que es tracten d'artificials.

La gran majoria d’alumnes han descrit objectivament el que veien a les imatges, però alguns han acompanyat aquesta descripció amb algun adjectiu o substantiu per a la segona imatge, donant a entendre que és un lloc contaminat. Així descriví un alumne de Cas Capiscol les imatges que veia:

“A la imatge 1: La herba, cases, cel blau, verd, núvols blancs

A la imatge 2: Ciutat contaminada, edificis, poc verd”

D’aquí podem començar a pensar que l’alumnat té interioritzada la relació entorn urbà-contaminació, en bona manera. També podem extreure que els que han parlat de gespa o núvols en les seves descripcions, ho han fet per a descriure només la imatge del paisatge rural, encara que en el paisatge urbà també hi apareixen aquets elements. Això fa pensar que l’alumne es limita a descriure els elements naturals només en el cas del paisatge rural perquè associa aquest amb la naturalesa i l’altre, en canvi, no. D'això també és una prova els que s'han referit a la gespa del paisatge urbà com artificial.

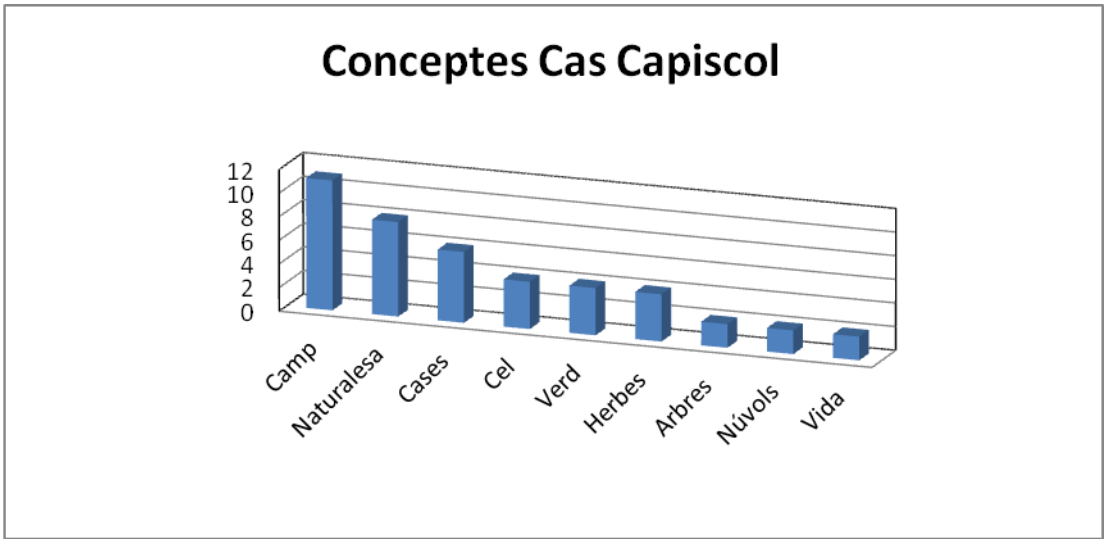

Figura 6: Conceptes que més han repetit els alumnes de Caspiscol.

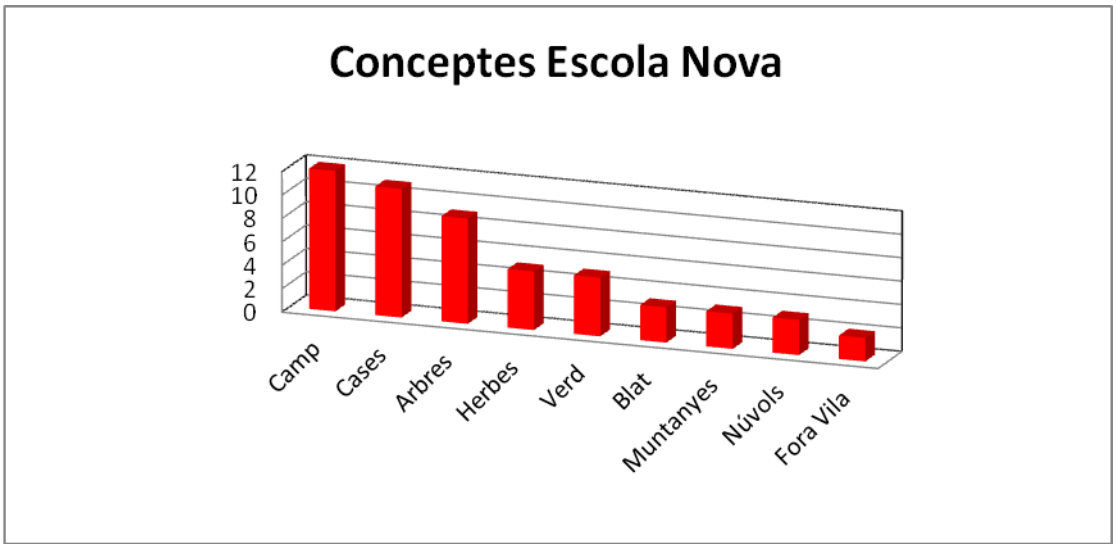

Figura 7: Conceptes que més han repetit els alumnes d'Escola Nova.

3. *Què és per a vosaltres un paisatge*?:

Els alumnes han de definir què és un paisatge per ells, segons el seu propi criteri. Aquesta qüestió ha donat una gran varietat d'opinions molt interessants.

Un total de 9 alumnes de Cas Capiscol pensa que un paisatge és un *Lloc bonic* o *tranquil*, on *no hi ha contaminació*. La relació paisatge-naturalesa s'observa a un nombre molt elevat de totes les respostes que hem obtingut.

En paraules d'alguns alumnes del centre de Palma, un paisatge és "*Un lloc bonic en el que es veu l'horitzó, que casi no hi ha contaminació i té molt de verd*" o "*Un lloc tranquil on no està contaminat i és bonic*". O com a "*vistes precioses*", afirmava un altre alumne.

D'aquets 20 alumnes de Cas Capiscol, només 4 diuen que un paisatge és allò que veiem des d'un punt concret, sense relacionar el paisatge a cap altre concepte. Aquets alumnes ho defineixen com "*Una vista on ho veus tot*" o "*Una imatge d'un lloc*", sense entrar a valorar si el paisatge és natural, rural o urbà. El nombre d'alumnes que ha definit així el paisatge és molt inferior a l'altre, el que fa pensar que a l'imaginari dels alumnes un paisatge és un lloc bucòlic, necessàriament lligat a un entorns natural.

Entre els alumnes de l'Escola Nova, també hi trobem en molts casos aquesta relació; un total de 16 alumnes defineix el concepte paisatge com un lloc bonic/guapo, tranquil i natural. Un total de 6 alumnes defineix el paisatge com el *lloc on vivim* o *el que es veu* des d'un lloc determinat.

Seguint en la línia de la majoria d'alumnes de Cas Capiscol, alguns alumnes han definit paisatge com "*Un camp natural i ambiental*" o "*Un lloc tot verd, guapo, amb moltes flors*".

En canvi, altres opinions que hi trobem, afirmen que un paisatge és simplement un "*Lloc per a viure*". Dels qüestionaris realitzats en aquest centre també hi trobem la definició d'una nina, que s'apropa a l'idea de paisatge, segons ella, el paisatge és "*Com un dibuix que es veu des d'una altura*". Definint el paisatge tal com una vista panoràmica.

Crida l'atenció dues definicions de paisatge curioses, una que relaciona el paisatge amb els sentiments "*Una imatge és un paisatge si és agradable o alegre*" o un altre que diu que el paisatge és "*Art imaginari*", relacionant el concepte paisatge amb l'art pictòric. Hem de tenir en compte que el paisatge és bastant recurrent en moltes obres i, per tant, hi pot haver nins i nines que identifiquin el paisatge com un quadre pintat per algun artista.

De les dades que s'han recopilat d'aquesta pregunta es pot extreure la clara associació que fan els alumnes entre paisatge, la naturalesa i la bellesa d'una vista, donat que dels 44 enquestats, 35, ho han definit en aquets termes.

Així, segons aquestes informacions obtingudes, podem pensar, en termes generals, que el que entenen els alumnes com a paisatge és la imatge d'un lloc natural esteriotipat, amb molt verd i naturalesa, d'aspecte típicament bucòlic. Un paisatge, per a molts d'ells, es pot considerar com a tal si no ha patit en excessives alteracions per part de la mà de l'home. A més de per les constants referències a la natura en relació al paisatge, es pot deduir aquesta idea a partir de les mencions que fan els nins i nines contraposant la contaminació de l'entorn amb el concepte paisatge en els seus escrits.

"*Un lloc on no està contaminat, i és un lloc tranquil i bonic*" És una de les definicions que fan referència a aquets termes.

També és important per ells la bellesa de la imatge per a definir-la com a paisatge. "*Un paisatge per jo és algo molt guapo, magnífic*" o "*El paisatge són vistes molt guapes, com per exemple el mar*". Són algunes de les moltes definicions que associen el concepte bellesa amb el paisatge.

Per tant, llevat dels pocs alumnes que han definit el paisatge com a vista d'un lloc, la resta, han exclòs el paisatge urbà de les seves definicions. És interessant comparar aquest punt amb una de les proves de l'estudi d'Ana Francisca de Azevedo, on l'investigadora mostra un paisatge d'una zona amb molta pobresa i demana als alumnes si es tracta d'un paisatge. Els alumnes responen casi en unanimitat que la imatge no correspon a un paisatge, el que convida a pensar que el concepte imaginari que tenen els alumnes sobre el paisatge està molt associat a la bellesa del mateix. Si no és natural i bonic, per molts d'ells no es tracta d'un paisatge.

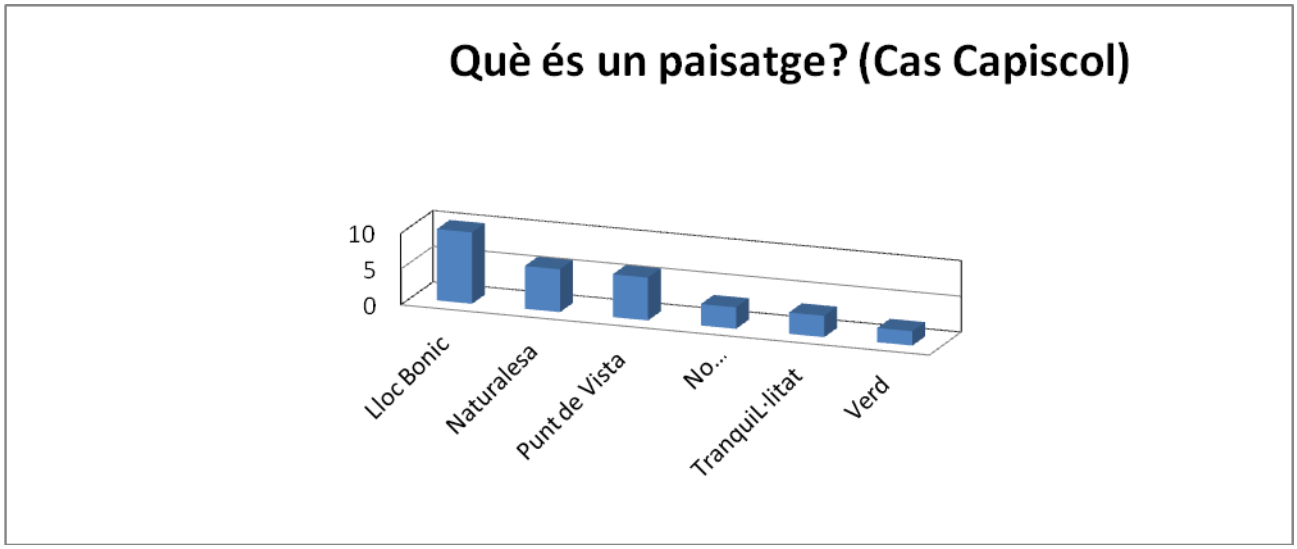

Figura 8: Definicions de paisatge dels alumnes de Cas Capiscol.

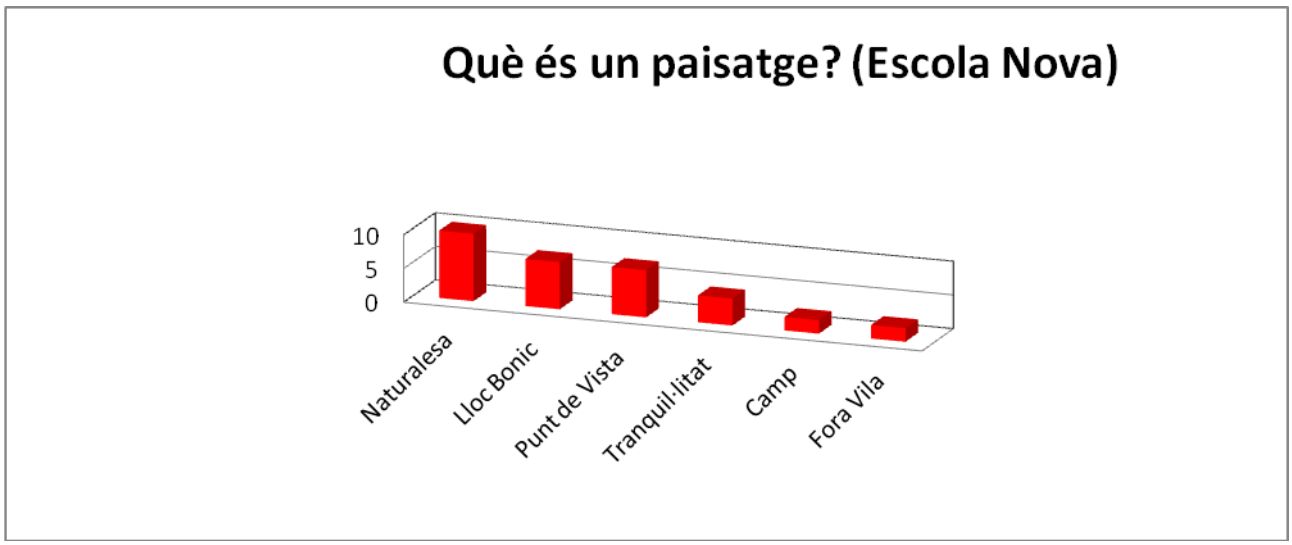

Figura 9: Definicions de paisatge dels alumnes d'Escola Nova.

4. *Les dues imatges són paisatges? Per què?*:

Aquesta tercera pregunta, reforça les conclusions a les que hem arribat amb les anteriors. La pregunta és concreta, demana si les dues corresponen a paisatges o no. Aquí, en termes generals, 23 alumnes han contestat afirmativament, i 21 han contestat que la imatge que correspon al paisatge rural no ho és.

Si comparem les dues escoles també trobem cert equilibri en les respostes. A Cas Capiscol, 12 alumnes han afirmat que tant el paisatge rural, com l'urbà són paisatges, mentre que 9 han dit que la imatge que correspon al paisatge urbà no ho és. A l'Escola Nova hi ha un empat, 12 alumnes afirmen que les dues ho són, mentre que 12 diuen que el paisatge urbà no es pot considerar paisatge.

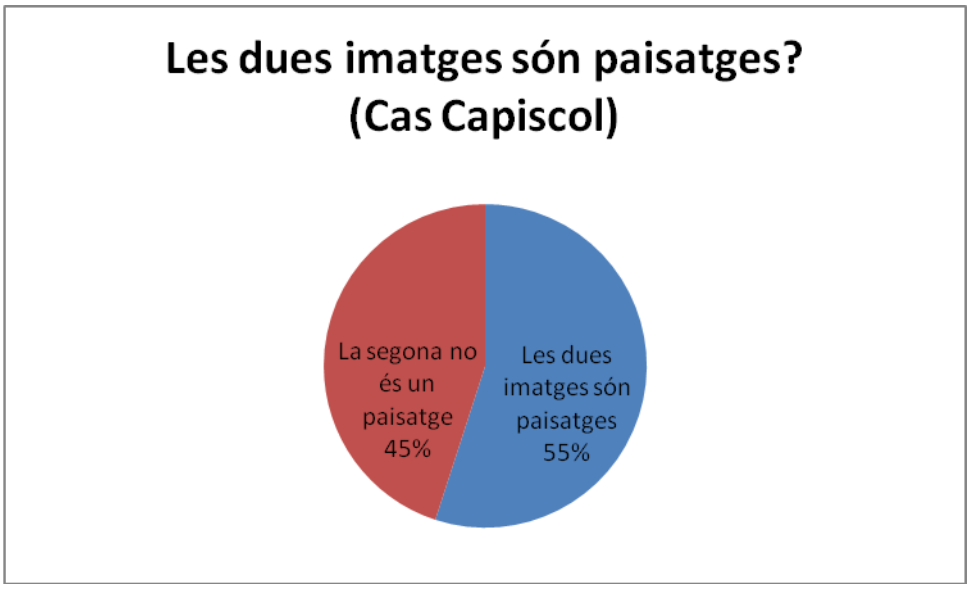

Figura 10: Percepció del paisatge dels alumnes de Cas Capiscol.

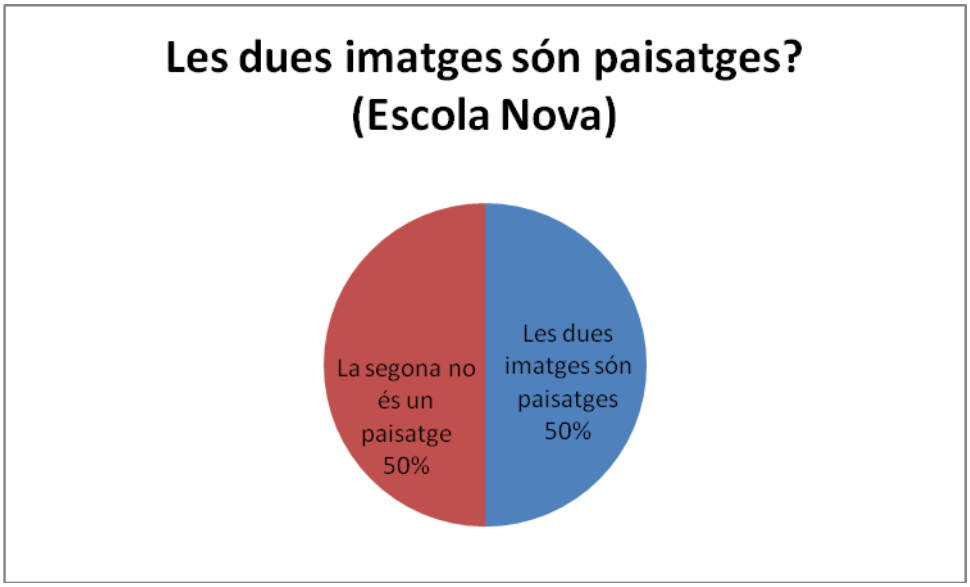

Figura 11: Percepció del paisatge dels alumnes de l'Escola Nova.

Alguns arguments que ens han donat els alumnes per a justificar la seva resposta són:

"La segona no ho és perquè no hi ha casi plantació"

"Sí, perquè són fotografies on es veuen coses guapes"

"Les dues ho són perquè són punts de vista"

"La primera imatge sí ho és i la segona no, perquè està contaminada i no es veuen colors"

Les opinions diversificades van en aquesta línia, els que consideren que la segona no ho és, perquè es tracta d'una ciutat on no hi abunden els elements naturals; els que consideren que sí, que les dues ho son, per la bellesa de les imatges; i els menys nombrosos que afirmen que les dues són una vista panoràmica d'un lloc, i, per tant, indeferentment si es tracta d'una ciutat o un entorn rural, són igualment paisatges.

Algunes de les opinions, com podem tornar a observar, relacionen directament el paisatge urbà amb la contaminació.

"Per mi, edificis i contaminació no són paisatge", afirma un alumne de Cas Capiscol.

Amb els resultats es podria pensar que contrasta amb l'anterior qüestió, on els alumnes havien de definir amb les seves paraules què vol dir el concepte, però en realitat, llegint els raonaments de la seva resposta que fan, no es contradiuen els resultats de les dues preguntes. Si bé hi ha un nombre superior d'alumnes que considera que les dues ho són, es degut a que consideren que la segona imatge també és un *Lloc bonic*, que és

una de les principals associacions que fan els alumnes per entendre que una imatge pertany a un paisatge o no. També altres alumnes justifiquen el considerar la imatge de la ciutat com a paisatge perquè en ell també hi troben alguns elements naturals, com la gespa del parc.

"Les dues ho són perquè tenen arbres i herbes, són paisatges de fora vila i urbà"

"Sí, perquè les dues tenen cases, herba i molts arbres"

Aquestes alumnes de l'Escola Nova relacionava així el concepte paisatge amb la natura de forma clara.

Altres alumnes rebutgen l'idea que la imatge que correspon al paisatge urbà o sigui simplement pel fet que es tracta d'una ciutat, descrivint els elements que hi apareixen per tal de justificar la seva resposta. Un exemple:

"La segona imatge no. És una ciutat, no és natural, hi ha cotxes i transports"

Amb aquets resultats doncs, podem entendre que els alumnes de la mostra, en major mesura, entén que el concepte paisatge és simplement una vista bella d'un lloc, com una postal idíl·lica. A més, es pot extreure la conclusió que l'idea imaginaria de paisatge que s'imposa és la d'un entorn natural, tal com es donava a entendre també en l'anterior pregunta del qüestionari.

També podem destacar que molts d'ells s'apropen a la idea de paisatge entesa com un simple punt de vista. Dels 23 alumnes de la mostra total que han dit que les dues imatges són paisatges, 11 ho han justificat perquè es tracta d'un *bon punt de vista* o una *imatge per observar*. Relacionant aquest resultat amb les definicions de l'anterior qüestió, podem concloure que la gran majoria d'ells considera un paisatge com a tal si aquest compta amb elements naturals, i una part més minoritària entén que un paisatge és una imatge en perspectiva.

5. *Quin és el vostre paisatge favorit que conegueu?*:

Segons alguns estudis, els individus estableixen relacions especials amb els llocs on viuen depenent de la seva pròpia cultura (Duncan, 1995; Crang, 1998). Els nins i nines, que estan encara en aquest procés de reconeixement cultural del entorn, comencen a establir aquesta relació amb el seu context.

Aquesta pregunta pretenia que els nins i nines fessin una descripció d'un paisatge conegut, per a comprovar precisament si els paisatges seleccionats corresponien a llocs propers a ells o no, si els paisatges guardaven algun tipus de relació especial amb el seu context proper. Els resultats han estat molt dispersos en aquest sentit, el que dona

l'idea que potser els alumnes no es senten plenament identificats amb el seu entorn o, simplement, prefereixen paisatges exteriors.

Molts d'aquets alumnes no han definit un paisatge concret. Els que han descrit un paisatge existent, en major part s'ha tractat d'un paisatge proper. Els entorns naturals s'han imposat en les preferències respecte als entorns urbans:

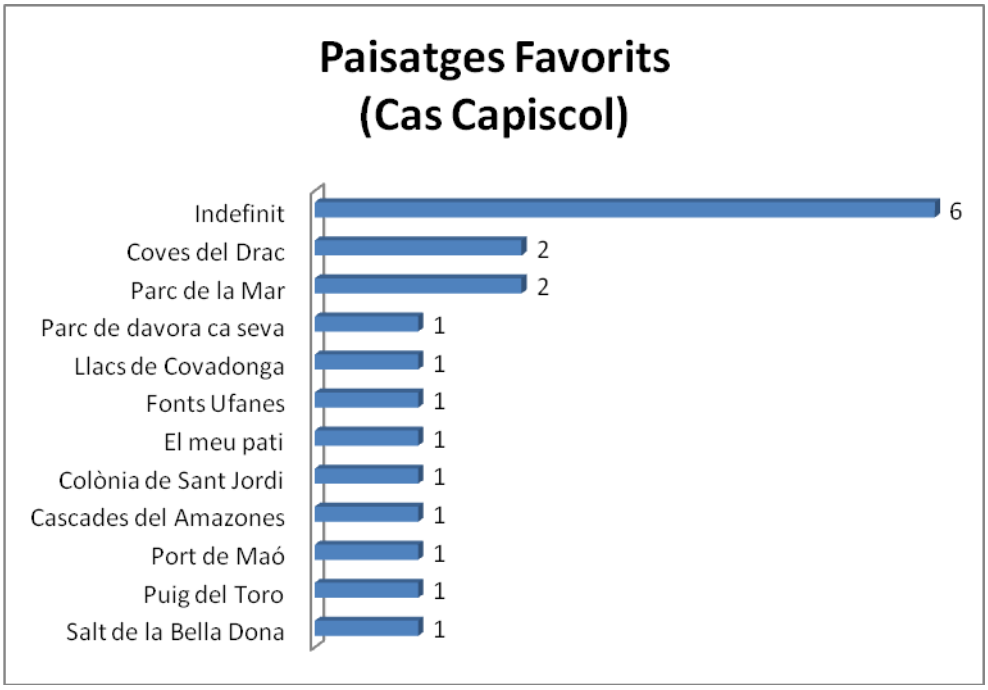

Figura 12: Paisatges Favorits dels alumnes de Cas Capiscol.

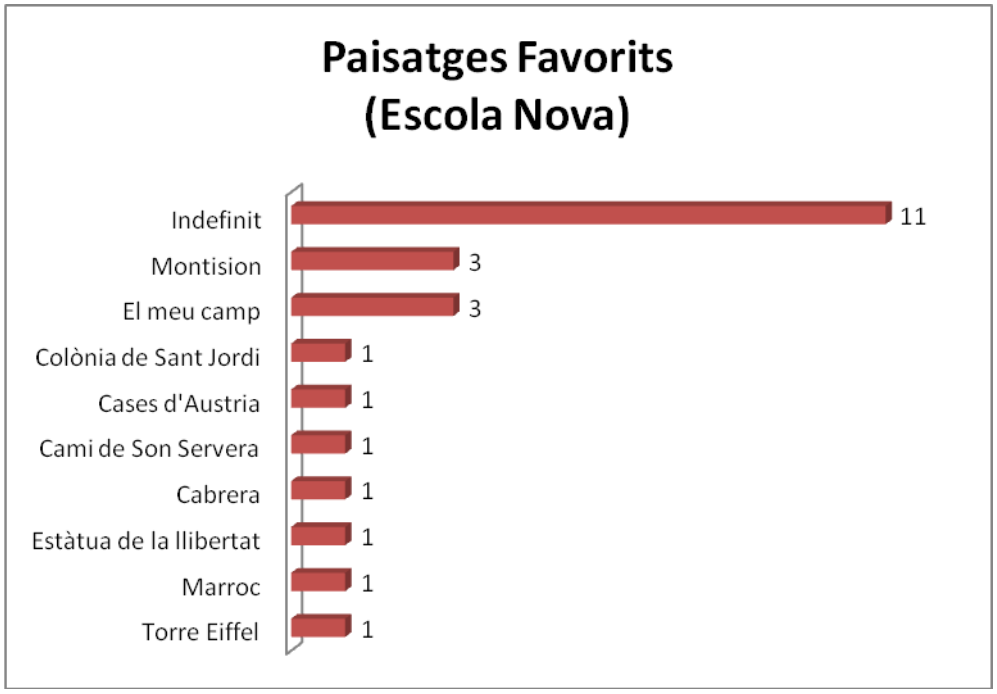

Figura 13: Paisatges favorits dels alumnes de l'Escola Nova.

Dels 44 alumnes que han participat en l'estudi, un total de 17 s'han decantat per descriure paisatges indefinits, més bucòlics, amb característiques idíl·liques per ells. No han descrit un lloc en concret. Han escollit un paisatge que coincideix amb la seva idea imaginària del que és un paisatge, tal com varen exposar en la pregunta que demanava que definissin el concepte. Aquets 17 han optat per descriure paisatges naturals, com la platja, el mar, la muntanya o el camp. Només un alumne ha anomenat la ciutat en general, com el seu paisatge favorit. Alguns exemples de descripció d'aquest tipus són aquets:

"El camp, amb l'herba de la primavera, amb casetes petites i moltes fulles"

"La muntanya. Hi ha animals, neu, herba i molta naturalesa"

Els llocs que pertanyen a paisatges urbans són menys nombrosos en el cas dels alumnes que no han descrit paisatges concrets. El que es pot relacionar amb l'idea extreta a partir de respostes anteriors sobre la relació de la naturalesa y els paisatges bucòlics amb la imatge mental del concepte paisatge que tenen els alumnes.

Els paisatges concrets que han seleccionat els alumnes, en la gran majoria, a més de ser propers, pertanyen a l'entorn natural.

Podem observar que tant en el cas dels alumnes de Porreres, com els de Palma, els alumnes han seleccionat, en la gran majoria de casos, paisatges del seu entorn proper, més que d'altres llocs que han visitat o han observat en alguna imatge (com el cas de l'alumna que es decanta per les Cascades del Amazones). Podem veure que 10 alumnes d'Escola Nova han triat llocs de Mallorca, com Montision o la Colònia de Sant

Jordi, mentre que només 3 han seleccionat llocs llunyans, com l'Estàtua de la Llibertat, la Torre Eiffel o el Marroc.

Un total de 3 alumnes han triat llocs del seu context més proper, que coneixen molt bé, com *el seu camp de fora vila* perquè, probablement, segur tenen una especial relació amb ells.

Els alumnes palmesans, d'altra banda, han escollit també molts paisatges del seu entorn pròxim. D'aquets, 9 han escollit llocs de les Balears, com Les Coves del Drac, el Parc de la Mar, Les Fonts Ufanes, o la Colònia de Sant Jordi. El nombre d'alumnes que ha escollit un paisatge que apareix en la seva vida quotidiana disminueix en aquest cas, donat que només 2 alumnes han triat el camp de ca seva o el parc on va a jugar.

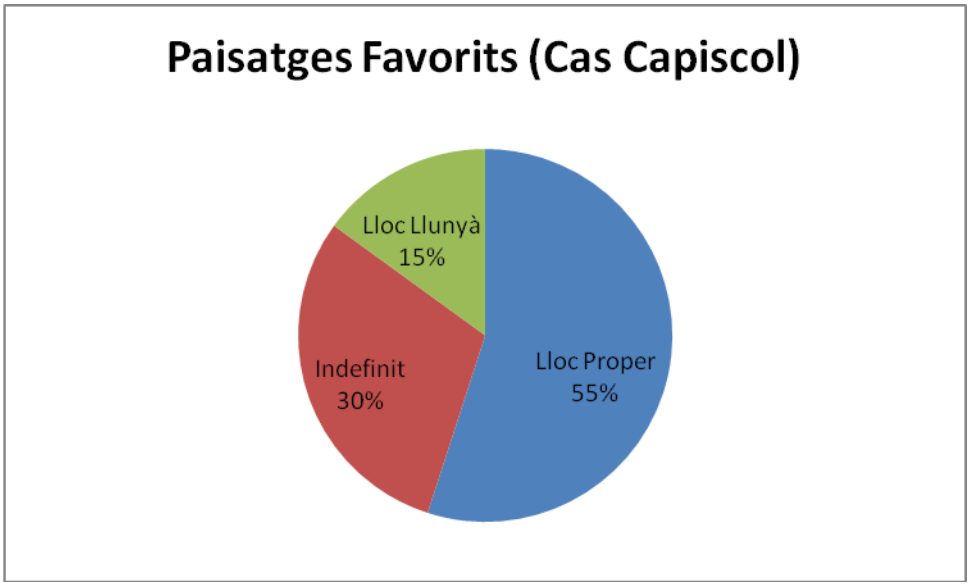

Figura 14: Paisatges favorits propes o llunyants (Cas Capiscol).

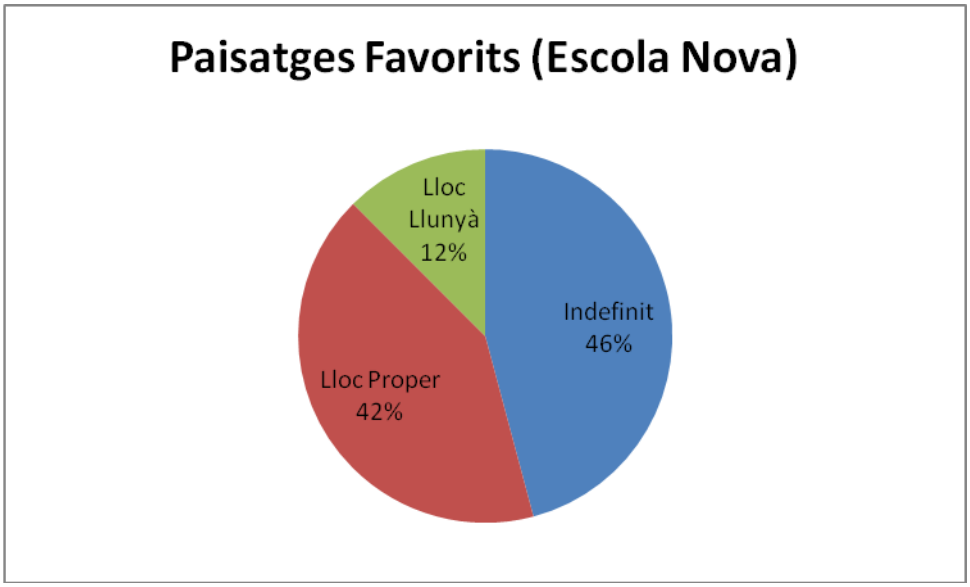

Figura 15: Paisatges favorits propes o llunyants (Escola Nova).

Les conclusions que podem extreure són que tant d'una escola com de l'altre, els alumnes prefereixen, sobretot, entorns on els elements naturals destaquen molt més que els artificials, com podem veure a les figures 16 i 17. També podem extreure l'idea que l'alumne s'estima més escollir un paisatge proper o molt proper al seu entorn, un paisatge conegut. Això es veu sobretot en els alumnes de Porreres, perquè dels 24 alumnes, 3 d'ells han afirmat que el seu paisatge favorit és Montision, 1 ha seleccionat el Camí de Son Servera i altres 2 han triat el seu camp. Si bé els alumnes de Cas Capiscol han escollit no en tantes ocasions un paisatge que pertany al seu barri o a la seva zona, sí que s'han decantat en la majoria de casos per paisatges de l'illa de Mallorca.

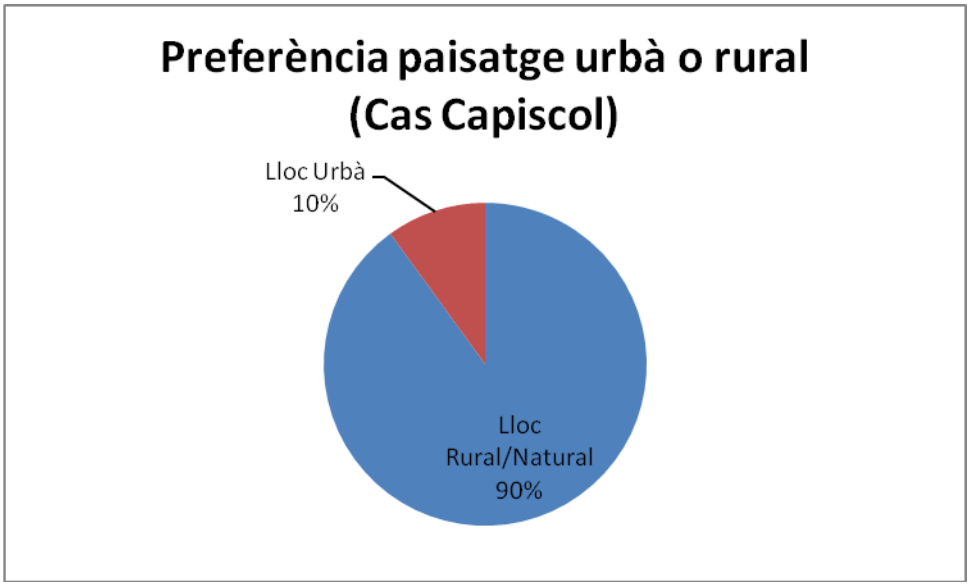

Figura 16: Preferència urbà o natural/rural (Cas Capiscol)

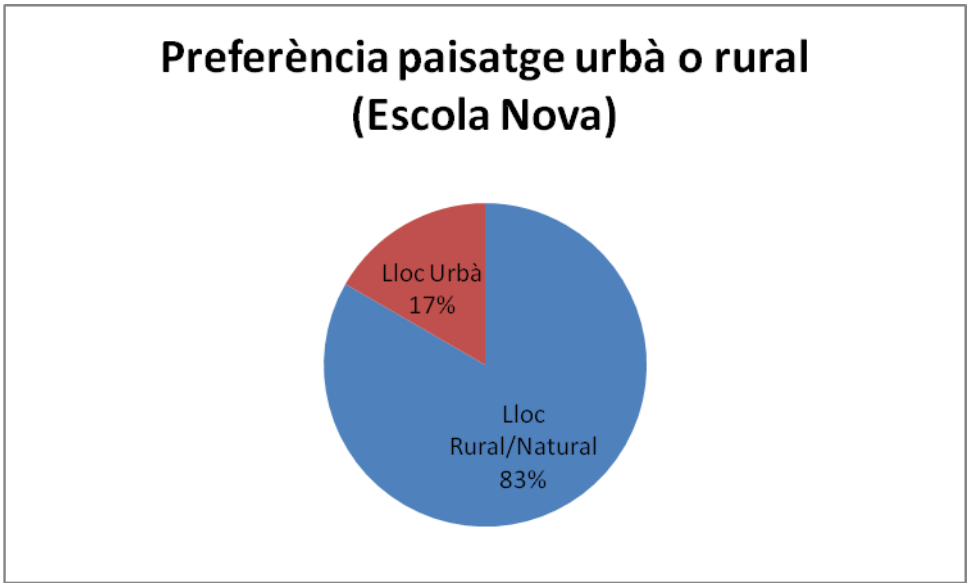

Figura 17: Preferència urbà o natural/rural (Escola Nova)

Conclusions Generals

A partir de la realització dels qüestionaris i l'anàlisi dels documents curriculars i els llibres de text, es poden extreure conclusions interessants. De l'estudi realitzat a es escoles de Mallorca, destaca que els resultats obtinguts coincideixen en bona part amb els d'Ana Francisca de Azevedo en el seu estudi a Portugal, el que reforça les seves idees.

Si bé en les comparacions amb l'estudi d'Azevedo coincideixen en un grau molt alt els resultats, hi ha un factor que ha estat diferent respecte el seu estudi. La comparació que va fer ella entre els alumnes d'un entorn rural i l'entorn urbà li donaren resultats bastant diferenciats. Aquí ens hem trobat que tant la percepció del paisatge, com la concepció del significat del paisatge, com les associacions i raonaments que fan els alumnes, no són força diferents. Els resultats que s'han obtingut a l'Escola Nova de Porreres i els que s'han obtingut a l'escola Cas Capiscol del Palma, no tenen diferències significatives per poder dir que el seu entorn ha afectat els seus criteris respecte el paisatge.

Les idees extretes per Azevedo, exceptuant aquesta distinció en els resultats de l'entorn rural i l'urbà, també s'han reflexat en aquest estudi a petita escala. Les conclusions més significatives que he pogut extreure són aquestes:

- L'alumne relaciona, en molts de casos de forma manifesta, la naturalesa i la bellesa de la imatge que veu amb el concepte paisatge.
- Els nins i nines que han realitzat l'estudi, no entenen el paisatge com un punt de vista d'un lloc per a ser analitzat, si no que molts d'ells entenen que el paisatge és una postal bella del món.
- Els alumnes tendeixen a idealitzar més els paisatges naturals i propers al seu entorn, possiblement per relació afectiva amb ells.
- Els paisatges urbans, on l'home té una clara influència en la seva modificació, no són considerats en molts casos com paisatge pels alumnes.
- Aquets paisatges urbans, en diverses ocasions, són relacionats amb la contaminació pels alumnes. L'estudi d'Ana Francisca de Azevedo i el que hem realitzat a Mallorca fan pensar que entre els alumnes es desenvolupa una certa consciència en relació amb els problemes mediambientals.
- El tractament que es fa des del Currículum LOE i els llibres de text, és força superficial. El paisatge serveix per a observar elements naturals en bona mesura. En principi, no és un recurs que s'utilitzi per a l'anàlisi de l'evolució històrica de les societats o per descobrir conceptes més enllà dels accidents geogràfics.

- El nou Currículum de la LOMCE és encara més escàs en aquest sentit, donat que no li dona cap tipus d'importància al concepte en comparació a l'anterior normativa. En aquest currículum, no es parla del tractament específic del concepte, si no que es tracta de forma transversal per a treballar altres continguts.

- El paisatge suposa un recurs molt complet per a entendre la nostra realitat, com indiquen investigadors com Liceras, Berque o F. Gonzàlez Díaz. Segons la comparativa amb el Currículum i recursos com el llibre de text, el profit que s'extreu del paisatge és, en principi, insuficient.

Com a valoració personal del treball, penso que aquest m'ha servit per entendre millor la importància dels paisatges, a valorar millor les possibilitats didàctiques que tenen. M'ha cridat l'atenció les reflexions que he llegit sobre aquest concepte durant la realització d'aquest treball.

Després de la lectura de les diferents normatives, penso que s'hauria de reflexionar des de la comunitat educativa sobre el fet de reforçar l'aparició d'aquest concepte de forma més sovint en la metodologia de l'ensenyament de Coneixement del Medi en les escoles.

També m'ha sorprès molt les reflexions fetes pels nins i nines, conèixer les seves reflexions i raonaments ha estat mot interessant. Ha estat un treball força entretingut i enriquidor, que bé servirà per aplicar en un futur a les classes de Coneixement del Medi els coneixements obtinguts.

5. Referències:

De Azevedo, Ana Francisca . *"Children's Geographical understanding: The perception of landscape and sites of representation."* - Ed. Catling S. & Martin Special Publication Nº 1.

MJB Bajo. "*«El paisaje» en el curriculum de Educación Primaria, dentro del área del conocimiento del medio natural, social y cultural"* - Aula, 2009 - rca.usal.es.

Jaume Susquets Fàbregas. "*Aula de Innovación Educativa"*. Revista Aula de Innovación Educativa, 1993.

Liceras Ruiz, Ángel. "*Observar e interpretar el paisaje: estrategias didácticas*." Grupo Editorial Universitario, 2003.

Liceras Ruiz, Ángel. *"*El Paisaje*:* ciencia cultura *y* sentimiento*."* Granada, Grupo Editorial Universitario. 2013. 200 p.

García de la Vega, A. *"El desarrollo curricular del paisaje a través de las áreas instrumentales."* 2010.

Berque, A. "*El pensamiento paisajero*." Madrid: Biblioteca Nueva. 2009.

Crang, M. *"Cultural Geography."* 1998.

Currículum de les Illes Balears LOE, Decret 72/2008, de 27 de juny 2008.

Currículum de les Illes Balears LOMCE, Decret 126/2014, de 16 de juny 2014.

Medi natural, social i cultural 5 (Llibre de text), Ed. Vicens Vives. 1ª edició, 2009.